

Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР
Ужгородський державний університет
Академія наук УРСР
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні

**НАУКОВО-ТЕХНІЧНА РЕВОЛЮЦІЯ
І СУЧАСНІ ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКИ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНО-РОЗМОВНОЇ МОВИ**

Тези доповідей
Республіканської конференції
(Ужгород, листопад 1989 р.)

М.Г. Железняк (Київ)

ВАРІЮВАННЯ ГОВОРУ В ЧАСІ

Мова – це живе явище, що постійно розвивається. При вивченні того чи іншого її елемента, ігноруючи постійну динаміку мови, ми маємо справу з певним синхронним зрізом. Таке абстрагування – вимушена міра, бо майже не можливо фіксувати сам процес перебігу мовних змін у сукупності всіх його етапів. Його можна лише моделювати. При цьому роль діалектології як лінгвістичної науки – першорядна, бо вона дає матеріал для реконструкції праформ різних часових зрізів. Значення діалектного матеріалу для історичних студій, на наш погляд, ще не повністю усвідомлено і розкрито. Зберігаючи в своїй структурі елементи багатьох проміжних етапів, говори виражають дані для підтвердження реконструйованих шляхів розвитку того чи іншого явища, тоді як фіксований пам'ятками матеріал є одним з етапів його розвитку, як правило, останнім.

Окрім поняття горизонтального діалектного варіювання, в лінгвістиці є поняття вертикального варіювання: діалектні розрізнення у межах говірки, що спостерігаються у мовленні людей різних вікових категорій. Фактично в одному синхронному зрізі маємо кілька діахронічних шарів. Установка "Програми для збирання матеріалів до діалектного атласу української мови" на запис матеріалів від трьох поколінь має величезне і принципове значення. Шкода, що ця програма не була сповна реалізована, записи часто проводилися лише від інформаторів старшого покоління; тим самим фіксувався тільки один синхронний зріз діалектної системи, що функціонує як єдність. До того ж цей шар відбивав не сучасний діалектний стан мови, а той, що вже був на "часовій периферії". На наш погляд, це зумовлене поширенням погляду, що діалектні особливості зберігаються переважно у мовленні людей старшого покоління, та згубною практикою вивчення мови безвідносно до її носія. Звичайно, вплив літературної мови на мовлення школяра та освіченої частини суспільства безперечний, але і взаємодія говірки і літературної мови дає нові явища. Сила впливу говору на літературну мову у багатьох випадках більша, ніж літературної мови на говор. У людей старшого покоління діалектні особливості зберігаються "чистими", вони не піддавалися впливу літературної мови або цей вплив був мінімальним. Розрізнення по вертикалі дає чимало цікавих знахідок. У мовленні людей старшого покоління функціонують архаїчні явища, які досить часто фіксують пам'ятки мови того чи іншого часового періоду, або ж локальні, що є застиглими формами певних проміжних етапів чи наслідком подальшого розвитку, що з тих чи інших причин пішов шляхом, не тотожним до загальномовного. Іноді, накладаючись

на певному етапі розвитку, явище може в різних говорах піти різними шляхами й привести до різних наслідків або однаковий кінцевий результат можуть дати генетично різnorodні явища.

У мовленні молодого покоління об'єктом дослідження можуть стати процеси інтерференції між діалектною і літературною мовами; а також процеси, зумовлені двомовністю.

Паралельно вивчення мовлення двох вікових груп в одній чи в кількох говірках дає можливість моделювати процес змін, що проходив, проходить і намічається.

М.А.Ловтobрох (Київ)

СТИХІЙНІСТЬ І МОВНА НОРМА

1. Науково-технічний прогрес і революційна перебудова радянського суспільства зумовили активізацію процесів розвитку української лексики, як і лексики всіх інших мов народів СРСР, вона стала посилено поповнюватися значною кількістю нових слів, створених на власній основі й запозичених з інших мов, активізувалось уживання багатьох слів призабутих, зокрема із сфери назв народного побуту, історії та культурної спадщини; розширюється семантичний обсяг окремих загальноуживаних лексем.

2. Стильовий діапазон використання нової лексики різноманітний, одні лексичні неологізми швидко поширюються в усіх стилях літературного й народно-розмовного мовлення і сприймаються, як слова звичайні, інші ж побутують лише в окремих функціональних стилях мови - науковому, публіцистичному, інформаційному і т.д. або властиві лише мовленню представників певної професії, а вживання деяких не виходить за межі усного просторіччя. Виникають, хоч і значно рідше, лексичні неологізми діалектного характеру.

3. Основним провідником у літературну мову нової лексики виступає насамперед наша періодична преса, і тут часто діє звичайна стихійність, досі не вироблені науково обгрунтовані принципи відбору з великої маси нових слів, що народжуються в активному процесі словотвору та плывуть з інших мов шляхом їх запозичення, саме потрібних для збагачення ними літературної мови. Лише за останні роки українська лексика поповнилась такими неологізмами іншомовного походження, як брифінг, дисплей, снід, спонсор, та створеними на власній основі - самофінансування, комбікорм, телеміст і багато інших. Виникає питання, чи всі вони збагачують літературну мову, чи їх активне вживання не утруднює сприймання тексту, або чи є, наприклад, потреба в неологізмах типу корупований, утвореному від іменника корупція й пошире-